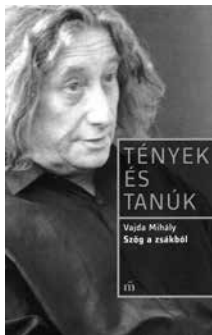

Polcra való

– főszerkesztői könyvajánlók –

Létezett egy nevezetes filozófus kör: Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Márkus György és Vajda Mihály. Lukács György-tanítványok, az ún. Budapesti Iskola tagjai, az 1973-as „filozófus-per” alanyai. A létező szocializmus

demokratizálásába vetett hitükkel a rendszer ellenségének minősítették: az országhatáron kívül tágasabb! A rendszerváltozás aztán visszacsábította őket, a viszonylag hamar elhunyt Fehér Ferenc kivételével mind az MTA tagjai lettek. Vajda róluk és saját magáról vall. A kötet első fele töprengő, költői kérdéseket feltevő, asszociatív memoár. Alapélménye a családi múlt feltárhatatlansága, a második világháború előtti magyar valóság zsidó identitást próbára tevő megélése, majd az ötvenes évek hazugsághalmazza. A kronológia szerint a Lukács-iskola felbomlásáig jutunk el. A következő 150 oldal interjú: Kardos András készítette az 1977–90 közötti időszokról. Az idővonal folytatódik, de a párbeszédre sarkalló kérdések szorosabb mederbe terelik a mondanivalót. A szög tényleg kibújik a zsákból: mítoszrombolás, deheroizálás, sok önirónia – ahogyan egykor „nagy” dolgokról rendre kiderülnek, nem is olyan nagyok. „A tisztánlátás, nem pedig a vigasztalás a filozófia feladata.” – írja Vajda, s ebben minden benne van.

Vajda Mihály: Szög a zsákból. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2017. 368 o. ISBN 978-963-14-3533-7

A magyar színház-történetben külön fejezetet érdemelnek a politika sodrába került művészek. Krízishelyzetekben ugyanis a magabiztos fellépés mindig tiszteletet ébreszt, nem véletlen, hogy 1956 őszén Darvas

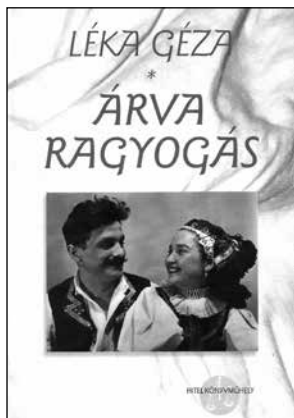
Iván vagy Mensáros László közéleti szerephez jutott – hogy csak a legismertebbeket említsük. Miskolcon ugyanez történt az alig 24 éves Nagy Attilával. Ő nem valamely párt, hanem csupán a józan ész nevében lépett föl, s pillanatok alatt a megyei munkástanács élén találta magát, hogy aztán novemberben le tartóztassák és hosszú vizsgálati fogság után 12 évre ítélik. 1961-ben amnesztiával szabadult. A 80-as évek közepére díjakkal elismert művésszé érett, de 56-os bélyegét a rendszerváltozásig viselte. Sokan meg is lepődtek, hogy 1990-ben az MSZP színeiben lett országgyűlési képviselő. A lelke bírta, a szíve azonban nem: 1992. május 13-án megállt. A pácini születésű Nagy Attila (tanító édesapja egykor pataki diák volt) színészi és közéleti publicisztikai életműve a baloldali gondolkodás és a protestáns etika ötvözete, amelyet immár az utókor által sajtó alá rendezett, jórészt befejezetlen emlékiratai tanúsítanak.

Nagy Attila: Nem lehet visszatérni. Egy színész vallomása. Válogatta, szerkesztette, a szövegeket gondozta: Deres Péter és Gyergyádesz László. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017. 352 o. ISBN 978-963-338-396-4

Jó-e vagy nem, ha egy ifjú rendező mindjárt az első filmjével történelmet ír? Orson Welles az *Aranypolgárral* magasra tette saját mércéjét, később nem is tudta meghaladni. De van, akit az első siker nem nyomott agyon. Kósa Ferenc (1937–2018) első filmje, az 1964-ben forgatott *Tízezer nap* politikai okokból dobozban maradt, 1967-ben mégis meghívták Cannes-ba, ahol elnyerte a legjobb rendezés díját, így itthon is nyilvánossá válhatott. S jöttek a további játékfilmek: *Ítélet*, *Nincs idő*, *Hószakadás*, *A mérkőzés*; majd a portréfilmek: Balczó Andrásról a *Küldetés*, Béres Józsefről *Az utolsó szó jogán*. Forgatókönyveit mindig Csoóri Sándorral közösen írta, állandó operatőre Sára Sándor volt. Ez a könyv a filmművészetét mutatja be Pörös Géza részletes bevezető tanulmányával; Kósa saját szövegeivel; a róla szóló vallomásokkal, kritikákkal, dokumentumokkal. A filmjeivel az „emberarcú szocializmusért” küzdő Kósa a rendszerváltáskor a népi baloldalon találta magát: 1990 és 2006 között országgyűlési képviselő volt. A Kossuth-díjat csak ezután vette át. Értékközpontú személyiség, hiteles ember maradt, elsősorban mindig is filmművész. Hitvallását akadémiai székfoglalójának címe jelzi: *Őrizd az embert!*

Őrizd az embert. Kósa 80. Szerkesztette: Pörös Izabella. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2018. 480 o. ISBN 978-615-5464-86-1

A magyar színpadi néptáncművészet az 1940-es évek végén intézményesült. Nemzetközileg legismertebb és itthon legnagyobb hatású formációja az 1950 nyarán Rábai Miklós vezetésével megszervezett Magyar Állami Népi Együttes volt; ma is változatlanul szárnyal. A társulat több ízben kiadta saját történetét, rendszerint alapítási évfordulók kapcsán, gyakorta fotóalbummal ötvözve. Ez a könyv azonban műfajában és tematikájában egyaránt kuriózum. Léka Géza háromszáz (!) magánlevél közzétételével, összefűzésével és kommentálásával kíséri végig saját családjának 1950 és 1980 közötti három évtizedét, s mutatja be mintegy „alunézetben” a társulat megalakulásának, indulásának és nemzetközi fellépéseinek történiáját. Teheti ezt azért, mert szülei – Léka Géza vasúti segédtsízt és az osztályidegennek minősülő Kacsóh Klára – az együttes alapító tagjai voltak. A szerző saját gyermekkorát levelek segítségével idézi föl: ő a történet egy pontján, 1957-ben születik meg, s a rendszeres külföldi turnék miatt jórészt a nagymama nevelte. Az úti beszámolókból művészi és magánéleti sikerek és kudarcok bontakoznak ki. Négy szereplő körül forog a történet – a család azonban soha nincs együtt. Így válik érthetővé a kötet címe.

Léka Géza: Árva ragyogás. Rendhagyó családi történet. Hittel Könyvműhely, Budapest, 2016. 408 o. ISBN 978-963-89943-1-8

„Nem lehet megenni, ez az, amit nem lehet megenni!” – énekelték a 80-as évek tévé-reklámjában az iskolatejről. Mintha csak a *Széphalom* évkönyvről szóltak volna! Ezt sem lehet megenni, több mint harminc éve. És – szellemi értelemben – ugyanolyan tápláló. A tavalyi szerkesztői stafétaváltás – Kováts Dániel leköszönt – nem okozott törést: a 2017-es új arculat és tipográfia bevált. Állandóak a rovatok, csak a bevésés kedvéért: *Kazinczy és kora*, *Mesterek és művek*, *Szó és szellem*, *História és hagyomány*, *Számadás és szemle*. Az elsőhöz a debreceni egyetemi régi magyar irodalmi textológiai műhely mindig ad muníciót, emellett szerzői „nagyágyúk” is jelen vannak: Fried István, Finkey Ferenc. A másodikban forrásközléseket és életutakat találunk. A harmadikban most Arany János és a tíz éves Magyar Nyelv Múzeuma a fő téma. A negyedik rovat egyebek mellett az 500 éves reformációt, a görög–magyar kapcsolatokat, a száz éves Észtországot és Finnországot köszönti, egy-egy újhelyi és pataki helytörténeti közlemény mellett. Végül az utolsóban szemle-cikkek, recenziók, laudációk és Dombóvári János életút interjúja. A kötetben 41 szerző van jelen, többségük tudományos fokozattal. Nincs okunk félni a Kazinczy Társaságot.

Széphalom 28. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Szerkesztette: Nyiri Péter. Sátoraljaújhely, 2018. 472 o. ISSN 0237-6237

A bodroghközi Cigánd manapság történelmének fénykorát éli. A Tisza-híd megnyitása óta fontos közlekedési útvonal, 2004-től város, 2013 óta járási székhely. Előd településének első írásos (okleveles) említése 1289-ből származik. A kötet – amelynek megjelenését a 725. évforduló ihlette – a néprajz minden ágát megjeleníti. A régészeti-történeti áttekintést és a tájhasználat változásait a mezőgazdasági népesség táplálkozási szokásainak leírása követi, majd megismerkedünk a falu 18–20. századi gazdasági kapcsolataival. A tárgyi néprajzot a régi és új idők lakáskultúrája, valamint az öltözködés, a folklórt a táncélet és a népszokások képviselik (ajánlom a közzétett kéziratok válogatásait!). Ezután jön a népességvizsgálat: a 18. századi társadalom az anyakönyvek tükrében, majd a tengerentúli kivándorlás problematikája. Találunk cikket a szövetkezetesítésről, nemcsak a földművelés, de az 1945 előtti hitelszövetkezet példáján is. Nem marad ki a Zemplénre oly jellemző cigány népesség vizsgálata sem. Érdekes kísérlet Cigánd vizuális atlaszának megvalósítása (különböző mediális anyagok web2-es alkalmazásával). Végül agrártörténeti adalékok és 20. századi iparos kataszter. Kerek egész.

Fejezetek Cigánd néprajzából. Szerkesztette: Viga Gyula. Cigánd Város Önkormányzata, 2014. 520 o. ISBN 978-963-08-9530-9

2012-ben alapításának centenáriumát ünnepelte a Debreceni Egyetem, amely a dualizmus korának végén létesült. Az évfordulóra számos egyetemtörténeti kiadvány megjelent. Az 1538-ban alapított Református Kollégiumról a 450. tanévben látott napvilágot részletes tanulmánykötet. Gaál Botond munkája az intézménytörténeti kutatások újabb állomásának tekinthető, amely speciális szemszögből keres összefüggéseket: a szerző az MTA és a debreceni egyetemek szellemi kapcsolatainak történetét vizsgálja. A legkiválóbb debreceni oktatók ugyanis munkásságuk javát jórészt a Magyar Tudományos Akadémia tagjaiként fejtették ki. Elsőként Hatvani István életútjával ismerkedünk meg. Ezt követi az európai újkori szellemi fejlődés viszonyrendszerében elhelyezett hazai és debreceni tudományos körkép, benne az egyetem akadémikus tanárainak rövid életrajzaival és akadémikussá lett diákjainak névsorával. A szerző végül a főépület díszudvarának panteonját veszi szemügyre: az ott szereplő 23 név a város szellemiségét és tudománytörténeti jelentőségét egyaránt tükrözi.

Gaál Botond: A tudományok gránitkövei. A Debreceni Református Kollégium, a Magyar Tudományos Akadémia és a Debreceni Egyetem közös szolgálata a nemzeti előmenetelért. DRHE Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, Debrecen, 2018. 162 o. ISBN 978-963-88961-8-6

Fesztiválozni „necesse est”. Tavaszi, nyári, őszi, téli programsorozatok, régiókban és településeken, ételekről és italokról, foglalkozásokról és mesterségekről, számolatlanul. Nem csoda, ha a fesztiválszervezés ma a kulturális menedzsment egyik fő célterülete. A témakör kutatása is régóta napirenden van. A 2006-ban megjelent *Fesztiválvilág* című kiadvány Hunyadi Zsuzsa, Inkei Péter és Szabó János Zoltán közös munkája volt. Az utóbbi szerző 2014-ben *A fesztiváljelenség* címmel önálló kötetet publikált. A most megjelent *Fesztiválkutatás* kurrens látelét: a 2016-os helyzetképet veszi górcső alá. Kutatási jelentést olvasunk tehát, amelynek tárgyát öt alkotóelem vizsgálata adja: az állami támogatások feltérképezése, az önkormányzatok fesztiváltámogatásának elemzése, a hazai fesztiválok jellemzőinek vizsgálata, a fesztiválszervezők véleményének, tapasztalatainak ismertetése, s végül a külföldi trendek bemutatása. A kötet végén – ötven (!) sűrű oldalon – a hazai fesztiválok található meg támogatók szerinti összesítésben, a kedvezményezettek (szervezők) és a támogatási összegek feltüntetésével.

Fesztiválkutatás. Kulturális fesztiválok finanszírozása és szervezése Magyarországon. Szerkesztette: Makranczi Zsolt. Örökség Kulturpolitikai Intézet, Budapest, 2019. 192 o. ISBN 978-615-80156-8-4

A 20. század második felére vonatkozó történeti elitkutatások negyedszázada kezdődtek. Az eredmények közül hadd emeljek ki két munkát: a *Nómenklátúra Magyarországon (1957–1989)* tanulmánykötetet (2005), valamint Huszár Tibor *Az elitől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika Magyarországon (1945–1989)* c. könyvét (2007). Ebbe a sorba illeszkedik Rácz Attila disszertációja. A címlapon szereplő egykori Köztársaság téri épület a korabeli fővárosi hatalmi elit igazodási pontját jelképezi: 1957-től az MSZMP Budapesti Bizottságának székháza volt. Itt döntöttek a hatásköri listák szerint pártjövahagyást igénylő politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális vezetői pozíciókról. A vizsgált nómenklatúra személyi köre a fővárosi és a kerületi pártbizottságok és tanácsok csúcsvetetői pozícióira és vezető testületi tagságára terjed ki, figyelve a rekrutációs bázisra és a vertikális mobilitásra. A könyvben páratlan részletességgel mutatkoznak meg a szervezett kádermozg(at)ás okai, csatornái és módszerei, az életkori, származási, végzettségi, férfi-női arányossági szempontok. A kádermechanizmus működése a prozopográfia módszerével immár pontosan nyomon követhető.

Rácz Attila: A budapesti hatalmi elit 1956 és 1989 között. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2018. 416 o. ISBN 978-615-5635-08-3

Tudós tanárok életrajza ritkán marad megíratlanul. Nemzetközi hírű akadémikusokra hamar sor kerül, a regionális hatókörű személyek „felfedezése” néha csak szakdolgozati témaként bukkan fel. Pásztor Emil (1925–2004) esetében a hatóköri besorolás határeset: a magyar nyelvmuvelés és az Arany János életműkutatás Kárpát-medencei viszonylatban elismert alakjáról van szó, aki az egeri tanárképző főiskolán dolgozta végig aktív életpályája zömét. 1964–1990-ig tanított a Magyar Nyelvészeti Tanszéken, főiskolai tanárként ment nyugdíjba. Ez alapján Eger lett volna illetékes biográfiájának kiadásában, mégis azt kell mondanom: számomra magától értetődő, hogy a róla szóló mű a nemrég indult Széphalmi Minerva Könyvek egyik első köteteként jelent meg. Erre két okom is van. Egyrészt mintaszerű alaposággal megírta Kazinczy Ferenc fiának, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kivégzett ezredesének életútját (*A tizenötödik aradi vértanú. Kazinczy Lajos. Dokumentum-életrajz*, 1979). Másrészt neki köszönhetjük a Magyar Nyelv Múzeuma ötletének első megfogalmazását (1994). Alapkövetételét megérte, megnyitását már nem. Minden egyebet tessék elolvasni.

Szecskó Károly: Pásztor Emil tanár úr. Kazinczy Ferenc Társaság – A Magyar Nyelv Múzeumaért Alapítvány, Sátoraljaiújhely-Széphalom, 2018. 160 o. ISBN 978-615-5784-06-4

A „diktátorirodalom” mibenlétével szisztematikusan eddig nem foglalkoztak, jóllehet a politikai retorika a 20–21. századi Európában és Ázsiában nemcsak a fasiszta és kommunista rendszerekben, de a bizantinista vallási diktatúrákban is kiemelt helyen állt a hatalmi eszköztárban. A legfelső vezetők, s nyomukban a kisebb funkcionáriusok beszédeiket és írásait az egész társadalom számára, s ezekből mindig pontosan kiolvasható volt az éppen aktuális és mérvadó politikai irány. Az abszolút egyeduralmúak (pl. Lenin, Sztálin, Mussolini, Hitler, Mao) kivételével a többi állami és pártvezetők soha nem élveztek szólásszabadságot. Azon túl, hogy eleve igazodtak a vezér szavaihoz, az általuk leírtak – gyakran csak formális – párttestületi álláspontot tükröztek. Amit a szerző ebben a könyvében elvégzett, hatalmas munka, közel tíz évet töltött el vele. Az említett vezérek túl elemzi Franco, Salazar, Csojbalzán, Atatürk, Nasszer, Kadhafi, Kim Ir Szen, Hódza, Brezsnyev, Khomeini, Castro, Szaddám Huszein és a posztszovjet ázsiai diktátorok nyomtatott „életművét”. Komoly forrásértékű munka.

Daniel Kalder: A pokoli könyvtár. Diktátorokról, a műveikről és a betűvetés egyéb katasztrófáiról. Fordította: Bottka Sándor Mátyás. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2018. 464 o. ISBN 978-963-293-259-0

Micsoda év volt sajtótörténeti szempontból 1979! Márciusban megindult a *História*, júniusban a standokra került a *Heti Világgazdaság*. Mindkét lapot harmincas éveikben járó szakemberek készítették, az adott korra egyáltalán nem jellemző, de a jövő ígését magában hordozó, a „valódi” valóságot bemutatni kívánó, a sztereotípiákkal szakító, tabukat döntőgető, nyitott szemlélettel. Közös céljuk a társadalomtudományi gondolkodás – mai szóval – társadalmiasítása volt. Ehhez népszerűsítő eszközü a történelmet, illetve a gazdaságot és politikát használták. Az előbbi lap már nem ünnepelhet, néhány éve megszűnt. Az utóbbi most emlékezik – a *HVG*-ről van szó, ha a fiatalabbak a rövidítés eredetét nem ismernék. Ám ez a kiadvány nem sajtótörténet! Egy év – egy oldal alapon, az adott esztendő hazai és nemzetközi közéletére jellemző fordulatok, események, adatok, intézmények és személyek tűnnek elő cikkek, fotók, grafikonok, korabeli idézetek és persze *HVG*-címlapok révén. Így, együtt elgondolkodtató: mennyi minden történt negyven év alatt, s mégis mennyi hasonló helyzet és áthallás fedezhető fel. A végén a négy évtized egy-egy esszében kap keretet Dalos György, Parti Nagy Lajos, Póterfy Gergely és Háy János jóvoltából.

HVG 40. Negyven év képes történelme. Különkiadvány, 2019/1. HVG Kiadó, Budapest, 2019. május. 84 o. ISSN 1217-9647